

Rapport från regnbågsredaktionen

*En studie om kvinnors erfarenheter
av att verka som journalister i Sydafrika*

MARIA Z ROXBERG

Abstract

En omfattande kvotering har på kort tid ökat antalet svarta kvinnor i medieföretagen i Sydafrika. När en traditionell genusdynamik bryts mot, eller samverkar med, etnicitetens och klassindelningens egna paradigmer uppstår dock komplexa konsekvenser för det redaktionella arbetet. Kvinnorna i denna studie upplever att de möts av särskilda omständigheter på redaktionen och i kontakten med källor. Journalistikens kultur präglas ännu av vithet, som uppfattas som en särskild kvalifikation på redaktionen. Få svarta kvinnor har nått högre chefspositioner i medieföretagen.

Nyckelord: Sydafrika, genus, journalistik, journalistikkultur, kvotering

Introduktion

Journalistik är mer än ett redaktionellt innehåll. Det är även ett yrke för miljoner människor världen över. I flera decennier har kvinnliga journalister vittnat om lägre löner, idéer som ignoreras och kompetens som undergrävs (Tuchman 1978, Gallagher 1981, Schlesinger 1987, van Zoonen 1994, Abu-Fadil 2004, Creedon & Cramer 2007). Kan dessa resultat överföras på alla kvinnor som arbetar med journalistik? Denna artikel belyser vilka möjligheter och hinder som finns för svarta¹ kvinnor som vill verka som journalister i Sydafrika.² Vad får de rapportera om och varför? Hur återspeglar sig traditionella uppfattningar om kvinnlighet i deras yrke? Varför anställs så många kvinnliga journalister, men så få kvinnor på chefspositioner i medieföretagen? Vilket arv efter apartheid kan finnas i den redaktionella organisationen? Vad har en nu elva år gammal lag om jämställdhet på arbetsplatserna fått för konsekvenser i praktiken inom medieföretagen? Artikeln visar på problem som objektivering på redaktionen, hur seder och traditioner styr kvinnorna i deras arbete, hur vithet ses som en särskild kvalifikation inom journalistiken och det tvivel på den egna kompetensen som skapats av en omfattande kvotering.³

Glastaket

Den 2 maj 1994 presenterades kvällsnyheterna i det statliga TV-bolaget SABC av två programledare. Till vänster satt en vit afrikaans-talande man, Riaan Cruywagen. Till höger satt en svart, engelsktalande kvinna, Khanyi Dhlomo-Mkhize. Sändningen be-

skrivs av Kristin Skare Orgeret (2006: 173) i hennes studie av SABC News första tio år efter apartheids fall. Det var en sändning som skulle symbolisera hur språk, etnicitet och kön kunde existera sida vid sida i det nya Sydafrika. Resultatet blev dock ett fiasko, då tittarna förutsattes vara flerspråkiga. Endast vissa punkter upprepadades på båda språken och mycket viktig information gick därför aldrig fram till tittarna. Formatet slopades snart. Händelsen kan ses som ett exempel på mediernas roll i nationsbyggandet av det nya Sydafrika. Världen hade jublat med Sydafrika. Nu skulle hela dess befolkning leva sida vid sida, i en stor och lycklig regnbågsnation. Svarta kvinnor som uthärdat apartheid började hoppas på en bättre tillvaro (Zulu 2000: 167). Sydafrika skapade en av Afrikas mest progressiva konstitutioner om jämställdhet. 1998 inrättades en lag om jämställdhet på arbetsplatser som alla företag är tvungna att följa (The Employment Equity Act, 1998). Den ska motarbeta diskriminering och skapa arbetsplatser som speglar hela befolkningen. Den verkliga förändringen för kvinnor tycks dock inte infinna sig. Sydafrikas regering listar en rad problem som fortfarande möter landets kvinnor (The National Gender Policy Framework, 2008). Regeringen konstaterar att kvinnor utgör den fattigaste gruppen i Sydafrika. Våld och sexuellt våld mot kvinnor är utbrett. Kvinnor hindras från tillgång till land och resurser. I jämförelse med män har kvinnor svårighet att få de mer välbetalda arbetena.

Whilst theoretically women currently have access to a broader scope of position in the labour market, these new opportunities are accessible to a narrow pool of women who have had access to skills development, education and training. In large measure, women's employment remains either within the traditional female occupations or within the domestic and farming sectors all too often as casual workers. (ibid s. 5)

Hydén och Okigbo (2002: 97) beskriver SABC:s policy om rekrytering och befordran strax efter valet 1994. Snabbt skulle svarta, kvinnor och andra marginaliserade grupper kvoterats in i bolaget. Målet var fler kvinnor på alla poster och att hälften av alla anställda skulle vara svarta. Nyhetsprogrammen fick en särskilt viktig symbolisk roll i processen om skapandet och reflekterandet av den nya sydafrikanska nationen. Enligt Skare Orgeret (2006: 149-159) sågs SABC som progressiva när det kom till att ta genusfrågor på allvar. Det fanns en seriös diskussion inom SABC om hur inkvotering av kvinnor skulle bli mer än något som bara såg bra utåt. Främjandet av kvinnor sågs enligt Skare Orgeret (ibid) som en del av projektet regnbågsnationen. Trots det var den allmänna åsikten att många kvinnor hamnade på mjukare positioner, utan möjlighet att påverka organisationens utveckling. När en av Afrikas främsta medieforskare, Francis B Nyamnjoh (2005: 81-99), diskuterar journalistisk professionalism, skildras hur kvotering har dränerat redaktionerna på kompetenta journalister. Det beskrivs som ett problem att de flesta i nyhetsrummet numera är under 30 år, samt saknar både utbildning och erfarenhet.

Denna problematik diskuteras även i en rapport kring det glastak som möter kvinnor i de sydafrikanska medieföretagen (SANEF och Gender Links, 2007: 3-4). Rapporten ifrågasätter kvoteringens resultat. Det finns nu nästan lika många kvinnor som män på nyhetsredaktionerna, 45 procent kvinnor jämfört med 33 procent 1995. Skillnaderna är dock enorma mellan medieföretag och mellan olika etniska grupper. Svarta⁴ kvinnor utgör 18 procent av nyhetsredaktionernas personal. Kvinnor innehar 30 procent av högre befattningar inom medieföretagen. Vissa organisationer har dock inte en enda kvinna i någon ledande befattning. Svarta kvinnor återfinns längst ner i medieföretagens hie-

rarkier. De innehar sex procent av högre befattningar på nyhetsredaktionerna. Svarta kvinnor tjänar generellt 25 procent mindre än sina manliga kollegor.

I en innehållsanalys av medier i 12 länder i södra Afrika hade journalister skrivit 22 procent av de studerade artiklarna (Gender Links & Misa, 2003: 26-36). Dessa procent berörde framför allt ämnen som hälsa och underhållning. Studien konstaterar att kvinnor har störst chans att få arbete inom TV. Programledare i TV var den enda kategorin som började närma sig en genusbalans. 45 procent var (unga) kvinnor. Kvinnor utgjorde totalt sett 17 procent av nyhetskällorna. I Sydafrika var åtta procent av intervjuade politiker kvinnor, trots att landet har ett av Afrikas mest jämställda parlament (ibid: 31).

I en annan sydafrikansk rapport (SANEF 2006: 5) hävdas att förändringen mot jämställdhet gått långsammare i medieföretagen än i andra sektorer av samhället. Nyhetsredaktionerna i Sydafrika lider av "patriarchy, inequality and sexism" (ibid: 5). Samtidigt betonar rapporten behovet av mer forskning om detta ämne. Rapporterna från Sydafrika aktualiserar resultaten av de forskningsintervjuer som jag gjorde i Sydafrika 2004. SANEF och Gender Links visar på övergripande strukturer i medieföretagen som kan fördjupas av personliga utsagor om de villkor som råder för svarta kvinnor inom sydafrikanska medier.

Lika eller olika

Mayotte drömmer om att bli vit som mjölk. Frantz Fanon (1995: 53-57) analyserar utdrag ur romanen Mayotte från Martinique i sin studie över den svarta människans erfarenhet av kolonialismen. Enligt Fanon ställde den vita mannen den svarta kvinnan under den vita kvinnan. I stället för att acceptera sin underordnade ställning kräver den svarta kvinnan vitt erkännande. Vad de till varje pris måste ha är vithet. Vitheten beskrivs även som begrepp av Dyer (1997). Den som är vit är ren, den vita kvinnan har därför blivit ett explicit ideal. Vitheten är allt som det svarta inte är. Vitheten är det naturliga och det som tas för givet. Den afro-amerikanska författaren, poeten och aktivisten Audre Lorde (1996: 271-275) kritiserade 1978 i ett öppet brev den västerländska feminismens omedvetenhet om rasismens konsekvenser för svarta kvinnor. Lorde ifrågasatte den typ av feminism som i första hand ser kvinnor som kvinnor och i andra hand som olika till följd av kultur, etnicitet och historia. "*Rasismen är en reell kraft i mitt kvinnoliv som den inte är i ditt*" (ibid: 274). Det har gått snart tre decennier sedan Margaret Gallagher (1981) presenterade sin pionjärliknande sammanställning av kvinnors villkor i medieföretag världen över. Andelen anställda kvinnor uppgick sällan till mer än 30 procent och de befann sig långt från prestigefyllda bevakningsämnen som utrikesnyheter, politik och ekonomi. Van Zoonen konstaterade 1994 i Gallaghers spår att diskriminerande attityder mot kvinnor i medieföretag tycks vara en universell företeelse. I en sammanställning av intervjuer med kvinnliga journalister i arabiska länder (Abu-Fadil 2004) framkommer att ytterst få kan hoppas på högre poster i mediaindustrierna och kvinnorna måste vara beredda på olika typer av trakasserier i sitt arbete.

Med dessa erfarenheter i åtanke kan det vara som att slå in öppna dörrar att göra en studie med kvinnor i medieföretag i Sydafrika. Vi tror oss redan veta svaren. Vad skulle kunna överraska oss? Mohanty (2003: 238) hävdar dock att det är mer relevant för feminister att erkänna skillnader mellan kvinnor än att försöka visa en gemensam bas för kvinnliga erfarenheter. Flera forskare med feministiska utgångspunkter (Lykke 2003, McCall 2005, Acker 2006) har betonat vikten av att se komplexiteten i hur ojämlikhet skapas. Fallet Sydafrika visar att det finns brister i den västerländska forskningen

om redaktionella produktionsvillkor. I denna artikel ska jag bland annat visa hur starkt sammanflätat genus är med faktorer som klass och etnicitet i Sydafrikas journalistiska produktion.

Det journalistiska fältet

I en studie av kvinnors representation i nigeriansk press (Okigbo 1988) hade kvinnor ännu inte börjat antas i någon högre utsträckning till journalistutbildningarna. Okigbos vision var dock att år 2000 skulle det finnas fler kvinnliga än manliga journalister i Nigeria. Det skulle vara en följd av regeringens intentioner om att stödja högre utbildning för både män och kvinnor (Ibid: 202). En tolkning av Okigbo skulle kunna vara att han menar att när det finns fler kvinnor i medieföretagen kommer problemet om kvinnors representation i media automatiskt att lösas. Kvinnliga journalister tilldelas dock ofta ämnen som tycks lämpliga för kvinnor att såväl rapportera om som att intervjuas om. Detta beskrivs i van Zoonens (1998: 36) modell över journalistikens genus (Figur 1). Djerf-Pierre (2003: 44-45) kallar det för genuslogik när hon beskriver hur journalistik som associeras med manlighet är orienterad mot allmänheten. Den använder män med makt som källor och anser sig vara objektiv och neutral. På andra sidan finns journalistik som har sitt ursprung i den kvinnliga publikens intressen och är orienterad mot den privata sfären.

Figur 1. Journalistikens genus enligt van Zoonen (min översättning)

	Maskulint	Feminint
Ämnen	Politik Brott Ekonomi Utbildning och uppfostran	Feature Konsumentnyheter Kultur Social policy
Vinkel	Fakta Manlig	Empati Allmän
Källor	Män	Kvinnor
Etik	Objektiv	Publikorienterad

I studier av kvinnor i västerländska medieföretag har både Djerf-Pierre (2003) och Melin-Higgins (2003) visat hur Pierre Bourdieus fältteori (1997, 1998, 1999) kan användas i diskussionen om makt och kön i journalistiken. Journalistikens fält är strukturerat och reglerat genom lagar och regler. Dessa måste spelarna på fältet lära sig att behärska (Bourdieu 1998: 100-105). Bourdieu (1999: 56) synliggör hur den som vill skapa sig en position på fältet behöver det symboliska kapital som är gångbart på just det fältet. Enligt Bourdieu (1999: 56-63) kan även kön ses som ett symboliskt kapital som har olika värden på olika fält. Spelarna på fältet refererar alla till en gemensam verklighetsuppfattning. Bourdieu (1998: 42-44) kallar denna kulturella logik för *doxan*. Doxan är allt som ses som självklart, intressant, ointressant eller aldrig ifrågasatt inom ett fält. Toril Moi (1994: 4) menar att Bourdieu erbjuder en mikro-teori för social makt, när han i detalj visar hur makt kan analyseras, till exempel när Bourdieu (1998: 102) beskriver hur människor positionerar sig på det journalistiska fältet i hierarkier. Melin-Higgins (2003: 54-55) noterar också att det är viktigt att föra diskussionen om makt och media bortom att enbart räkna antalet kvinnor. Denna artikel syftar till att ta upp

denna diskussion, och se vad kvoteringen har betytt för det numera stora antalet kvinnor i medieföretagen i Sydafrika. Jag använder Bourdieus begrepp för att belysa hur det journalistiska fältet i Sydafrika är konstruerat och vilket symboliskt kapital som är gångbart på detta fält.

Metod: Reportrar, redaktörer och produktionsledare

Syftet med fallstudien i Sydafrika var att undersöka hur en grupp svarta kvinnor uppfattar sin arbetssituation utifrån faktorer som genus, etnicitet och klass⁵. Åtta kvinnor mellan 24 och 38 år intervjuades. De betecknade sig själva som svarta eller färgade. Namnen som återges i artikeln är fingerade för att skydda deras identitet. Av samma orsak namnges inte heller informanternas arbetsplatser.

- Audiswa är reporter och redaktör på ett TV-bolag.
- Baleka är reporter på ett TV-bolag.
- Criselda är jourhavande redaktör på en nyhetssajt på Internet.
- Dankia är reporter på en dagstidning.
- Erica är produktionsledare på ett TV-bolag.
- Fondimu är reporter på en dagstidning.
- Gladys är politisk reporter och arbetar med radio och TV.
- Hope arbetar som producent och reporter på ett radio- och TV-bolag.

Erfarenheten i fokus

Givetvis kan det diskuteras vilka slutsatser som kan dras av åtta intervjuer. Studien erbjuder tolkningar, snarare än generaliserbara resultat, men kan också ge insikter om vilken typ av kunskap vi behöver ha mer av för att förstå kvinnors arbetsförhållanden i andra områden än i väst. Den kvalitativa forskningsintervjuens syfte är att beskriva och förstå den livsvärld som intervjupersonen upplever (Kvale 1997: 34). Bengtsson (2005) beskriver livsvärlden som:

den värld som vi alltid redan lever i tillsammans med andra människor och som vi kan stå i ett kommunikativt förhållande till. Livsvärlden är således en social värld med mänskligt skapade föremål och organisering av livet, traderat från människa till människa. (s. 18-19)

I resultatet beskriver också kvinnorna sin situation med kopplingar till kolonial historia och apartheid och identifierar hur etnicitet är sammankopplat med klass. Båda dessa begrepp har starka kopplingar till genus.

Resultat: Fem övergripande teman

I en kvalitativ innehållsanalys av intervjuerna framträdde fem teman. För att bättre kunna åskådliggöra detta har materialet först renodlats i nyckelord och sorterats ämnesmässigt. Ämnena har sedan sammanförts i dessa övergripande teman; *mannen, kulturen, vitheten, ensamheten och kampen*. I temat om mannen framkommer nyckelord som manlighet,

objektifiering, makt, respektlöshet och underläge. Vitheten behandlar hudfärg, utseende, anpassning och identitet. Kulturen innehåller nyckelord som seder, kulturkrockar, tradition och språk. Temat ensamheten rör sig om frustration, tvivel och utanförskap. Till sist behandlar temat kampen tillförsikt, förändring och uppror. Viljan till förändring, och framför allt tilltron till den, är stor hos de kvinnor som deltog i denna studie. Den strid som kvinnor i Sydafrika nu utkämpar för att placera genusfrågor högre upp på den politiska agendan är en kamp som även utspelar sig inom medierna. Hope beskriver vad som pågår:

There are so many women who are trying so hard, and black. Very very very hard. To have their production houses. To have their companys. You know. They are trying so hard. I'm not giving you very very long. No, not any more.

Temat kampen kan även ses som överordnat de fyra första. Informanterna ger uttryck för hur de kämpar mot manlig makt och mot vitheten som norm. Kvinnorna värjer sig även mot traditionella uppfattningar om kvinnlighet och mot tvivel på den egna kompetensen. Redovisningen av resultaten kommer därför att koncentrera sig till de fyra första temana, mannen, kulturen, vitheten och ensamheten. Här följer nu en genomgång av dessa teman.

Tema: Manlig makt över journalist(erna)iken

En av informanterna, Audiswa, berättar om början av 90-talet. Den svarta befolkningen i Sydafrika började inse att fria demokratiska val höll på att bli verklighet. Förberedelser inleddes. Svarta som ville bli journalister introducerades till professionen genom en intensiv utbildning. Enligt Audiswa genomfördes en utbildning som normalt hade tagit två år nu på sex månader. Plötsligt fanns det många svarta journalister. Audiswa berättar att det numera även finns kvinnliga fotografer på TV-bolagen, något som ingen hade hört talas om tidigare.

I Sydafrika är det dock mannen som har makten i journalistiken. Det ingår i *doxan*. Svarta män har på vissa medieföretag lyckats nå höga chefspositioner. Det har inte de svarta kvinnorna. I de fall där kvinnliga chefer förekommer är det på mellanpositioner. Criselda beskriver hur låst hon känner sig. Hon har blivit befordrad till jourhavande redaktör, men tror inte att det finns några möjligheter att avancera högre upp. Kvinnorna i studien bekräftar att till följd av kvoteringslagarna består redaktionerna till största del av unga färgade kvinnor. De har titeln ”junior reporter”, juniorreportrar. Seniora reportrar kallas de med längst erfarenhet, det vill säga vita journalister. De unga, färgade, kvinnliga journalisterna står alltså i ett uttalat underläge till män, som oftast är vita och oftast är äldre. Det finns mycket få kvinnliga reportrar som bevakar sport- och kriminalnyheter. Även politiken ses som en arena där männen har företräde. Gladys är en av få kvinnliga politiska reportrar. Hon får trots allt kalla sig senior på den redaktion där hon arbetar.

We were in all black women in the team that was sent to Zimbabwe in 2002 to cover the elections, you know, which was obviously quite a step in the right direction. However, this doesn't mean the situation of women has changed in the newsroom. [...] Senior positions are still mostly occupied by men. That is a fact.

Flera kvinnor berättar om brist på respekt från män. För Criselda kan sexismen ibland bli alltför uppenbar. Männerna hon arbetar med tittar hela tiden på hennes bröst när hon talar med dem. Även Baleka är trött på att få anmärkningar om hur hon klär sig. Hon beskriver

emellertid hur det bemötandet kommer från vita män. På gatan är det svarta som kan fälla sexistiska kommentarer, men på arbetet är det hennes vita, manliga kollegor som nedvärderar henne. De talar långsamt till henne, som om hon var ett barn. Hennes vita kollegor kommenterar hennes sätt att tala och hur hon klär sig. Baleka är sårad och menar att dessa män borde känna till hennes kvalitéer. Baleka hänvisar till en övergripande struktur i Sydafrika där misshandel och sexuellt våld utgör vardagen för många svarta kvinnor. Det har även satt sin prägel på klimatet för kvinnor i medieföretagen.

And that's what pulled over each industry, which ever industry you are in, its pulled over that colored women are only good for one thing. I think it's really where it comes from.

Tema: Traditionens talande tystnad

Männens makt över journalistiken gäller inom redaktionen, men också utanför den. Svarta män kan vägra att tala med en kvinnlig journalist eller be henne att gå i väg. Dankia berättar hur även högt uppsatta politiker inte anstränger sig för att dölja sitt kvinnoförakt när hon vill göra en intervju.

They don't talk to you, they just don't talk to you. They just don't say anything. Or tell you to go away.

Det är i hög utsträckning kulturella tankesätt som styr hur kvinnorna blir bemötta i sitt arbete. Männerna kräver respekt. Detta gäller även en journalist som vill göra en intervju. Inom xhosakulturen måste en kvinna hälsa på en man på ett särskilt sätt för att intyga att hon är respektfull. Kvinnan får inte titta mannen i ögonen och ska ta i hand på ett särskilt sätt. Detta är framför allt viktigt när det gäller äldre män. Dankia berättar om vad hon förväntas göra i det journalistiska mötet med Mangosuthu Buthulezi, partiledaren för Inkatha Freedom Party.

To bow down to him, not to be rude and like stare at him directly.

Ett felaktigt handslag kan alltså innebära skillnaden mellan en bra och en dålig intervju, eller ingen intervju alls. Dankia återkommer till de problem som uppstår när hon ska träffa partiledaren för Inkatha Freedom Party.

There's a whole ringrow that you have to go through of how you have to approach him, especially if he's in his homestead. Because he'll be sitting in his hut and you have to approach him in a certain way and stop at a certain point and do all this whole thing.

I mötet med svarta, äldre män använder Dankia rollspel som journalistisk metod. Hon beskriver hur hon intar en underordnad ställning som hon i normala fall inte alls har.

To be sympathetic and also not be a bold breast journalist, it doesn't work in that way, then you got to be like I'm your granddaughter and I'd like some information, then you take that attitude. Journalists are the greatest role players.

Tema: Vitheten som norm

Gladys arbetar inom etermedier. Under hennes första tre år som reporter hördes aldrig hennes röst i etern. Trots att det var hon som gjort reportagen. Hennes vita, manliga kollegor spelade in hennes speakertexter åt henne. Gladys engelska accent dög inte. Flera av

de intervjuade kvinnorna berättar hur de fått ändra både accent och utseende för att passa in på redaktionerna. Den vithet som Richard Dyer (1997) beskriver upplevs fortfarande det rådande paradigmet på flera av Sydafrikas redaktioner. Vissa av kvinnorna har blivit tillsagda att göra sig mer vita, andra har gjort det omedvetet. Kvinnornas enda chans till en karriär inom media har varit anpassning. Det är mest tydligt inom etermedier. Baleka säger att hon insett att hon måste överge sin dialekt från kåkstäderna om hon ska få fortsätta att arbeta med TV.

They hate the way I speak. I had to change my entire accent when I started reporting [...]

I: Change your accent to what?

To sound more white. I'm very serious. And that completely upsets me.

Vitheten tas för given, den varken diskuteras eller ifrågasätts på redaktionerna. Den blir en del av *doxan*. Vithet ses som ett *symboliskt och kulturellt kapital*, högst värdefullt på det journalistiska fältet i Sydafrika. Försöken att se vitare ut och låta mer vit kan vara ett sätt att medvetet eller omedvetet utjämna skillnaderna i tillgång på det som av Bourdieu kallas *kulturellt kapital*. Vitheten som det rådande paradigmet får också konsekvenser vid anställningar. Här fungerar oftast vita och ibland svarta män som *gränsvakter*, de som bevakar vilka som släpps in på det journalistiska fältet. Lagen om positiv särbehandling tvingar gränsvakterna att släppa in svarta kvinnor. Men männen kan bestämma vilken sorts kvinnor som dörren ska öppnas för. Criselda berättar att nu när hennes chef ska anställa svarta kvinnor är det som om han anställer en särskild sort. Kvinnorna har rakt hår och ljusare hy. De har drag av vithet, men de är svarta. I TV blir vitheten som norm tydlig när en kvinnlig reporter ska stå framför kameran. Återigen är det svarta kvinnor med ett drag av vithet som är det rådande paradigmet. Gladys berättar hur TV-producenterna väljer bort stora, svarta, afrikanska frisyrier.

I was in Zimbabwe and it was a hectic time to cover whatever was happening in Zimbabwe. And then I get a call from one of the producers; "your stories are really good, but can you just do something about your hair?"

Situationen är dock komplex. I vissa situationer tycks även svarthet utgöra ett kulturell kapital, gångbart på det sydafrikanska journalistiska fältet. Criselda menar att rangordningen inom den svarta färgskalan förändrades efter apartheid. Tidigare ansågs den färgade hyn finare än den svarta. Nu har Sydafrikas strävan efter sin svarta identitet gjort att färgades svarta identitet ifrågasätts. Enligt Baleka ses färgade som att de är i avsaknad av en svart kultur. Samtidigt menar Criselda att företag hellre anställer färgade än svarta kvinnor. När hon blev befordrad till en högre redaktörstjänst beskylldes hela företaget för rasism av en svart, manlig kollega. Han såg Criselda som färgad och menade att företaget hade valt att befordra henne därför att de inte ville befordra någon som var svart.

Tema: Ensamhetens tvivel

Kvotering är problematiskt, även i Sydafrika. Medieföretagen har kvoterat in svarta kvinnor som journalister, för att leva upp till lagen om jämställdhet på arbetsplatserna. Detta har fött stora tvivel hos de kvinnor som anställts. Erica kallar det för tur när hon ska beskriva varför hon fått det arbete hon har i dag. Dankia har blivit osäker på vad hon kan. Hon menar att vänner till henne befordrats, trots att de saknat den kompetens som krävs för den nya uppgiften. Fondimu upplever att de svarta journalisterna inte tas

på allvar. De är endast en produkt som rättfärdigar redaktionen inför jämställdhetslagen. Hon får sällan bevaka stora nyhetshändelser och hennes artiklar granskas före tryckning. Det tolkar Fondimu som att redaktionsledningen saknar förtroende för henne. Redaktionsledningen har dock stor tillit till Fondimu när det kommer till ett särskilt ämne. När det händer något i kåkstäderna är det de svarta reportrarna som skickas ut. Trots sin långa erfarenhet vågar inte de vita journalisterna åka till dessa områden.

And you find out we ending up being like townshipreporters or something, we are only doing things from townships.

Orättvisorna på redaktionerna kan enligt Fondimu böttna i att vita journalister har fått möjlighet till en bättre utbildning och lärt sig god engelska. De har också större ekonomiska möjligheter till att resa och se världen. Vita kvinnor tycks ibland ha bättre chanser att få anställning som journalister, trots att svarta kvinnor inkvoterats. Av ett antal praktikanter på Fondimus redaktion var det bara två vita kvinnor som fick fortsatt arbete. Samtidigt tvivlar kvinnorna på om deras situation har att göra med hudfärg eller erfarenhet. Gladys är politisk reporter och menar att hon inte får lika många off-the-record briefings som sina manliga kollegor. Men Gladys vill hellre förklara det med att politiker snarare väljer TV än radio, då TV anses ha större genomslagskraft. Även Criselda är osäker på om det egentligen handlar om henne själv.

If its because I am a woman or if its because I'm colored, I don't know [...] And I know I said that I not necessarily think it's because of race and gender but, if I'm really honest, I can't say for sure that its not, you know.

Konklusion: Journalistiken och det tredje paradigets problem

Den kraftmätning som beskrivs av kvinnorna i studien bär flera av de universella drag som kvinnor världen över upplever om hur det är att vara journalister (Gallagher 1981, van Zoonen 1994, Abu-Fadil 2004). Deras kamp gäller till exempel tillträde till höga befattningar inom medierna samt möjlighet att förkasta traditionella föreställningar om kvinnlighet. I Sydafrika handlar det dock om mer än förhållandet mellan manligt och kvinnligt i journalistiken. I denna avslutande konklusion kommer tre skillnader som blivit särskilt tydliga i en sydafrikansk kontext att diskuteras mer ingående. Dessa utmanar västvärldens sätt att se på hur journalistik produceras, med hänsyn till genus, etnicitet och klass.

Den vita normen utmanas

Liksom Mayotte på Martinique (Fanon 1995) beskriver flera av kvinnorna i studien sin strävan efter vithet. Den är normen på det journalistiska *fältet* i Sydafrika och en del av *doxan*. Vitheten associeras med kulturell förfining och utbildning, men också ett anglosaxiskt journalistiskt ideal. Ett journalistiskt verk av kvalitet bär vithetens markörer. Det gäller att låta vit och se vit ut i radio och TV. När den svarta kvinnan betonar sin bristande utbildning och sämre kunskaper i engelska blir den vita kvinnliga journalisten ett ideal, visuellt och intellektuellt. Klass och etnicitet blir intimt sammankopplat.

Samtidigt har kvinnorna i studien genom sin blotta närvaro som journalister på landets redaktioner utmanat *doxan* om den Sydafrikanska journalistikens vita norm. Flera av kvinnorna har framgångsrikt valt att trotsa fältets gränsvakter och journalistikens genuslogik. Bourdieu (1999) menar att det inte finns någon oppositionell grupp inom

journalistiken, då den är så fylld av tvång och kontroller att det rådande paradigmet aldrig utmanas. Dessa kvinnor är emellertid både politiska reportrar och redaktörer. Därmed finns också förutsättningar för en i grunden förändrad *doxa*. I södra Afrika har det också vuxit fram flera nätverk och organisationer som syftar till att stödja kvinnor som arbetar i media (Gender Links, SANEF, African Women Media Center). Således pekar resultatet på en motsägelsefullhet om komplexiteten om kvinnors positioner i redaktionella miljöer. Alla män på alla redaktioner är heller inte en del av en repressiv apparat. På samma sätt förespråkar inte alla svarta män den traditionella synen på kvinnor och alla vita män odlar inte arvet efter kolonialism och apartheid.

Etnicitetslogik

Sydafrika utmanar också västvärldens sätt att se på journalistisk arbetsdelning, där kvinnor och män tenderar att tilldelas olika bevakningsområden. I Sydafrika går det att se en förskjutning av van Zoonens (1998) genuslogik (Figur 2). I västvärlden betraktas kriminaljournalistik som en i huvudsak manlig domän. Således är detta ett område med hög status som bevakas av manliga reportrar. I Sydafrika bevakas området enligt informanten i huvudsak av svarta reportrar, både kvinnor och män. Utifrån van Zoonens genuslogik skulle kvinnornas inträde i kriminaljournalistiken kunna ses som en inträdesport för svarta kvinnor till den manliga journalistiska världen, och det *symboliska kapital* som ger fördelar på det journalistiska fältet. När det gäller detta bevakningsområde i sydafrikansk journalistik tycks dock uppdelningen styras mer av etnicitet än genus. I Sydafrika är våldsbrott ofta kopplade till fattiga områden i kåkstäderna. Bevakningsområdet får därmed även en klassmarkör. Svarta journalister fortsätter att förknippas med fattigdom och kriminalitet. På så sätt uppstår en ny journalistisk arbetsdelning.

För fortsatt forskning i Sydafrika är genuslogikens vidare validitet en angelägen fråga. Bör den kanske snarare ersättas av en etnicitetslogik? I Sydafrika tycks uppdelningen av bevakningsområden mellan journalister mer spegla motsatsförhållandet mellan svarthet och vithet och den därmed sammanhängande klassdynamiken, än gängse spänningsfält mellan traditionella könsroller.

Det finns dock exempel på att kvinnorna rör sig mot andra bevakningsområden, som även i Sydafrika har hög status. En av informanterna är verksam inom den traditionellt manligt dominerade politiska journalistiken. Förskjutningen sker alltså åt båda hållen.

Ett tydligt glastak uppenbarar sig dock när kvinnorna vill avancera inom medieföretagen.

Figur 2. Förskjutning av van Zoonens modell över journalistikens genus

	Maskulint (vithet)	Feminint (svarthet)
Ämnen	Politik Brott Ekonomi Utbildning och uppfostran	Feature Konsumtnyheter Kultur Social policy
Vinkel	Fakta Sensation Manlig	Bakgrund och konsekvenser Empati Allmän
Källor	Män	Kvinnor
Etik	Objektiv	Publikorienterad

Kvotering bortom glastaket

Budskapet är tydligt: du kommer hit, men inte längre. Informanterna är väl medvetna om hur det journalistiska fältets hierarki är konstruerat. Insikten om att det finns en gräns för deras avancemang i medieföretagen är en påtaglig källa till besvikelse för flera informanter. Det går inte längre att argumentera för att kvinnor saknar erfarenhet. De har kunnat verka som journalister sedan 1994. Tillsammans med andra ”glastaksstudier” från Sydafrika (SANEF, Gender Links, 2006, 2007) ger denna studie ytterligare grund för en fortsatt diskussion om kvotering som verktyg för att åstadkomma jämställdhet inom medieföretagen.

Jämställdhet är inte detsamma som lika antal män och kvinnor i en organisation. Journalistiska normer och kulturella strukturer som omfattar etnicitet, genus och klass består. Kvoteringen har skapat tvivel kring den egna kompetensen. Föder särbehandling sann jämlikhet, eller är det snarare en grogrund för rasistiska strukturer? De inkvoterade svarta kvinnorna vet att de har anställts av ett särskilt skäl som är politiskt. Det vet även deras vita kollegor.

Vid en tolkning av genusordningen inom sydafrikanska medier är det svårt att bortse från det historiska perspektivet. Den systematiska nedvärdering av kvinnors arbete som utmärkte kolonialismen (McFadden 1999) räcker sannolikt inte för att förklara exempelvis varför så få svarta kvinnor återfinns på chefspositioner inom medieföretagen. Det som talar mot en renodlat kolonial förklaring är att svarta, manliga kollegor kunnat avancera till chefspositioner under samma tid. Varför skulle en färgad manlig chef undvika att rekrytera eller befordra en färgad kvinna på grund av ett kolonialt arv? Är det inte mer sannolikt att han vägrar göra det av skäl som mer har att göra med specifikt kulturella genusstrukturer?

Under de år som passerat sedan 2004 då denna studie gjordes, har den sydafrikanska regeringen tagit ett allt starkare grepp om det statliga TV-bolaget SABC. Personer som antas stå nära regeringspartiet ANC tilldelas höga poster inom medieföretaget (”Pressfriheten hotad i Sydafrika”, 2006). Det komplicerar ytterligare sammanhanget kring rekryteringen, eftersom faktorer som politisk lojalitet också blir betydelsefulla. Denna studie har dock även gjorts på medieföretag och redaktioner som står mer fria från regeringen. Därför kan politiska utnämningar i ett större perspektiv bara vara en delförklaring till övervikten av rekryterade manliga chefer inom media.

Denna studie har visat på de komplexa konsekvenser för det redaktionella arbetet som uppstår när en traditionell genusdynamik bryts mot, eller samverkar med, etnicitetens och klassuppdelningens egna paradig. Trots att västerländska genusstrukturer, och i viss utsträckning även västerländska klasstrukturer är aktiva på nyhetsredaktioner i Sydafrika, blir deras påverkan på det dagliga nyhetsarbetet därmed delvis annorlunda. Detta på grund av det tredje paradigmet: etniciteten, som på samma gång hänvisar till hudfärg och kulturella traditioner.

Noter

1. När begreppen *svart* och *färgad* används följs två sydafrikanska forskares definitioner. När Erasmus och Pieterse (1999) använder svart refererar de till alla människor som förtrycktes av en vit dominans. Med färgade menar de sydafrikaner som med hjälp av lösa band föstes ihop till en grupp till följd av historiska skäl som slaveri och förtryck under apartheid, inte för att de hade samma etniska identitet. Erasmus och Pieterse konstaterar att färgad ofta överlappar med svart och alltid med afrikan, som i sin tur omfattar alla människor i Sydafrika som talar något eller några av de inhemska språken, förutom afrikaans.

2. Denna artikel bygger på en magisteruppsats i Medie- och kommunikationsvetenskap vid JMK, Stockholms universitet. Roxberg, Maria (2005). *Fria kvinnor i fria medier? Upplevelser av kön, ras och klass i Sydafrikas medielandskap*. Tack till Smålands Journalistförening vars stipendium finansierade resan till Sydafrika.
3. Orsaken till att just Sydafrika står i fokus är personlig. Jag tillbringade en stor del av min barndom i grannlandet Zimbabwe. Sedan blev jag journalist, verksam framför allt på Sveriges televisions nyhetsredaktioner. Denna organisation har sin egen historia om hur kvinnor antingen har släppts fram eller hindrats. Ur detta väcktes intresset för hur kvinnliga journalister upplever sin arbetssituation i andra delar av världen.
4. Rapporten anger inte hur svart har definierats.
5. Dessa följer Ackers (2006: 444-445) definitioner. Klass är systematiska skillnader i tillgången till resurser för överlevnad. Genus ses som socialt konstruerade skillnader mellan män och kvinnor. Ras är socialt definierade skillnader som baseras på fysiska uttryck, kultur och historiskt förtryck. Etnicitet är sammankopplat med ras och kan också fungera som bas för ojämlikhet.

Referenser

- Abu-Fadil, Magda (2004) 'Straddling Cultures. Arab Women Journalists at Home and Abroad', in Naomi Sakr (ed.) *Women and Media in the Middle East*. London: Tauris & Co.
- Acker, Joan. (2006) 'Inequality Regimes. Gender, Class and Race in Organizations', *Gender & Society* 4: 441-464.
- Bengtsson, Jan (2005) *Med livsvärlden som grund: bidrag till utvecklandet av en livsvärldsfenomenologisk ansats i pedagogisk forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Bourdieu, Pierre (1997) *Kultur och Kritik*. Göteborg: Daidalos.
- Bourdieu, Pierre (1998) *Om televisionen*. Stockholm/Stehag: B. Östlings bokförlag Symposion.
- Bourdieu, Pierre (1999) *Den manliga dominansen*. Göteborg: Daidalos.
- Creedon, Pamela J. & Cramer, Judith (2007, 3rd ed) *Women in Mass Communication*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Djerf-Pierre, Monika (2003) 'Journalistiskens kön. Fältets struktur och logik under 1900-talet', *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2, 29-49.
- Dyer, Richard (1997) *White: Essays on Race and Culture*. London: Routledge.
- Erasmus, Zimitri & Pieterse, Edgar (1991) 'Conceptualising Coloured Identities in Western Cape, South Africa', in Palmberg, Mai (ed.) *National Identity and Democracy in Africa*. Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet
- Fanon, Frantz (1995) *Svart hud, vita masker*. Göteborg: Daidalos.
- Gallagher, Margaret (1981) *Unequal Opportunities – The case of Women and the Media*. Paris: the Unesco Press.
- Hydén, Göran & Okigbo, Charles (2002) 'The Media and the Two Waves of Democracy', in Hydén, Göran, Michael Leslie & Folu F. Ogundimu (eds.) *Media and Democracy in Africa*. Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet.
- Lykke, Nina (2003). 'Intersektionalitet – ett användbart begrepp för genusforskningen'. *Kvinnovetenskaplig tidskrift, No. 1, 47-56*.
- Lorde, Audre (1996) 'Öppet brev till Mary Daly' i Esseveld, J. och Larsson, L. (eds) *Kvinnopolitiska nyckeltexter*: Lund: Studentlitteratur.
- McCall, Leslie (2005) 'The Complexity of Intersectionality', *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 3: 31-56.
- Media Institute of Southern Africa och Gender Links (2003). Gender and Media Baseline Study. [Elektronisk]. <http://genderlinks.org.za> Sökväg: Gender & Media. [2010-03-02].
- Melin-Higgins, Margareta (2003) 'Fly eller fäkt. Kvinnliga journalisters överlevnadstaktiker', *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2:53-65.
- Mohanty, Chandra Talpade (2003) *Feminism without Borders: Decolonizing Theory Practicing Solidarity*. Durham: Duke University Press.
- Moi, Toril (1994) 'Att erövra Bourdieu', *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1: 3-25.
- Nyamnjoh, B., Francis (2005) *Africa's Media. Democracy and the Politics of Belonging*. Pretoria: Unisa Press.
- Okigbo, Charles (1988) *Gender Representation in the Nigerian Press*. Paper presented at the IAMCR Conference under the auspices of Sex Roles and the Media Working Group, Barcelona Spain, July 24-29.
- Pressfriheten hotad i Sydafrika (2006, 16 augusti). *Dagens Nyheter*. <http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?a=565571>. [2008-10-09]
- Skare, Orgeret, Kristin (2006) *Moments of Nationhood. The SABC News in English – The First Decade of Democracy*. Oslo University.

- South African National Editor's Forum (SANEF) och Gender Links (2007) *Glass Ceiling Two: An Audit of Women and Men in South African Newsrooms*. [Elektronisk]. Tillgänglig: <<http://www.genderlinks.org.za>>. Sökväg: Gender & Media. [2008-10-09].
- South African National Editor's Forum (SANEF) (2006) *The Glass Ceiling and Beyond. Realities, Challenges and Strategies for South African Media*. [Elektronisk]. Tillgänglig: <<http://www.sanef.org.za/diversity>> Sökväg: Diversity. [2008-10-09].
- The Employment Equity Act. (1998) [Elektronisk]. Tillgänglig: <<http://www.info.gov.za/view/DownloadFileAction?id=70714> [2008-10-06].
- The National Gender Policy Framework. 2008) [Elektronisk]. Kräver Adobe Acrobat Reader. Tillgänglig: <<http://www.doh.gov.za/docs/policy/gender.pdf>>. [2008-10-11].
- Van Zoonen, Liesbet (1994) *Feminist Media Studies*. London: Sage.
- Van Zoonen, Liesbet (1998) One of the Girls? The Changing Gender of Journalism i Cynthia Carter, Gill Branston and Stuart Allan (eds) *News, Gender, and Power*. New York: Routledge.
- Zulu, Lindiwe (2000) 'Institutionalising Changes: South African Women's Participation in the Transition to Democracy', in Rai, Sharin M. (ed) *International Perspectives on Gender and Democratization*. Basingstoke: Macmillan.

